

Вікентій Прерозумний

Ярослав Стельмах

Вікентій Прерозумний

Казкова повість про пригоди, яких зазнав піонер Віка, єдиної сумнящеся у доцільності обов'язкової освіти і возомниша о собі премного.

Розділ I

Сумнолистого жовтневого полудня брів Віка додому. Ніщо не радувало його — ні погожий суботній день, ані завтрашній вихідний. На душі в хлопця шкребли коти. І не ті коти, яких часто ще можна бачити в рамочках на стінах квартир або ж базарного дня у тьоті чи дядь з червоними обличчями — пухнастеньких котиків з голубими очима й рожевими бантиками на шиях, — а брудні й жилаві коти, королі задвірків і горищ, котрі пружнисто никають містом, зневажливо скалячись на перехожих. Ті коти, що не вагаючись і миті, заводять одчайдушні бійки за парканами чи просто на вулицях і виповнюють моторошним нявчанням тишу послушлих вулиць уночі.

І от сьогодні, тільки-но Віка вийшов із школи, п'ятеро чи шестеро харцизяк і допалися до його душі.

А причиною цьому була сьогоднішня ж таки розмова із класним керівником Людмилою Петрівною.

— Вікентію, — мовила після п'ятого уроку Людмила Петрівна, — ти мене дивуєш. Більше того — непокоїш. Четвертий клас — це вже, можна сказати, поріг зрілості. Після четвертого класу ти підеш до п'ятого, станеш майже дорослим. То хіба можна отак от ставитися до своїх прямих обов'язків — до навчання? Ну перші дні — я ще розумію. Спогади про літо, відвик сидіти за підручниками... Хоча от, наприклад, Мишко! Усі канікули трудився над оповіданням про красу рідного краю.

А Сашко ліпив скульптуру. І це нічого, що сюжетну лінію Мишко запозичив у Квітки-Основ'яненка, а описи природи у Гоголя; це нічого, що Сашко ліпив самого себе, — у дітей є почуття прекрасного, і вони намагаються зміцнити й розвинути його. Я певна: згодом хлопці писатимуть свої оригінальні твори і ліпитимуть портрети шкільних товаришів, учителів, а то й ще кого... А що робив улітку ти? Зрозумій мене правильно. Я не хочу втручатися, гм... у твоє особисте життя, але мені хотілось би знати, чим живеш ти, про що думаєш, чому віддаєш вільний час. Га, Вікентію?

Віка зосереджено мовчав. Ну що він робив? Гуляв, грався з хлопцями, ходив у кіно, дивився телевізор, бігав, стрибав, повзав, лазив по деревах, катався на велосипеді, їздив до бабусі в Малин. І зовсім не думав розвивати в собі почуття прекрасного.

— Полишимо літо. — вела далі Людмила Петрівна. — Воно минуло. Чому ще й досі ти не взявся за голову й за підручники? Двійка з математики, трійка з української, трійка з природознавства, двійка з історії — ось твої оцінки за минулий тиждень. Скромно, занадто скромно! А ти ж не дурний хлопець. Де там! Аби ж то воно було так — я тебе і не чіпала б. Живи собі як хочеш, дурій собі — і слова не сказала б. А можеш

же вчитися, можеш. І вчителі це кажуть. А без знань, Вікентію, у наш час... Було б то раніше — тоді, може, інше діло. Сидів би собі на возі — волів поганяв, А нині на "цоб-цабе" далеко не заїдеш. Тож візьмися за розум і підтягнись, підтягнись, бо вже й кінець чверті не за горами.

Од неприємної згадки хлопчина мотнув головою, витрушуючи з неї недавню розмову, і розглянувся.

Він стояв у скверику. Колись саме на цьому місці височіли укріплення старого міста, кована залізом брама важко дивилась у далечінь, розчинялась до гостей чи мандрівних купців і замикалася наглухо на першу ознаку небезпеки. Колись тут... Ет, навіть гадати, що було тут колись, якщо сам ти цього ніколи не побачиш, і навіть найкращий і найточніший підручник у світі не передасть, не відтворить у твоїй уяві те незнане, поховане віками життя.

Віка поминув старовинні руїни, зиркнув недбало на прикріплену до них табличку, що сповіщала: "Пам'ятка старовини, залишки фортифікаційної споруди XII-XIII століть, охороняється державою", пройшов у глуху алею і опустився на лаву. Додому йти не хотілося.

Було безлюдно й тихо у скверику, сонце не по-осінньому припікало, і Віка, сидячи на вишаруваній, списаній юними і не тільки юними грамотіями лаві, розімліло замислився.

Власне, не розмова з учителькою порушила його душевну рівновагу — до таких дрібниць хлопець давно звик, і не спогад про оцінки — із цими життєвими незгодами він досі теж якось мирився. Просто сьогодні, вкотре вже за роки щасливого дитинства, Вікою знов опанувало почуття приреченості. Вчитися не хотілось, а нікого ж це не обходить. Навіть якби хотілося раз на тиждень, єдиний разочок не виконати уроки на наступний день, ніхто й не подумає тебе запитати: "Чи хотів би ти не вчити на завтра англійську? Чи погодився б ти не піти завтра до школи?" Ні, про це годі й мріяти. Зате кожен вважає своїм обов'язком поцікавитись: "Ти вже зробив уроки?", "Ну як, багато двійок нахапав?", "А як ваш синочок учиться?"

І Віці спершу було незручно чути такі запитання — він червонів і думав, як відповісти. Але коли збагнув, що відповіді од нього не вимагають, поки мама чи тато завчено говорили: "Та знаєте, якийсь він у нас до навчання... Нічим не цікавиться", — він спокійно стояв і, дивлячись у вічі дяді чи тьоті, скромно, але водночас із відчуттям власної гідності приязно усміхався.

"Як багато від нас вимагають, — думав Віка. — А яка сила-силенна предметів! Одразу й не перелічиш. І за кожен виставляють оцінки. А попереду, у старших класах, — фізика, хімія, триного... тригонометрія. Страшно й подумати! І все це я муситиму знати".

Погляд його знову спинився на стародавніх руїнах, і плин Вічиних думок дещо змінив свій напрям.

"А як училися в той час, коли це каміння ще не було пам'яткою старовини, сім віків тому? Хіба тоді така була іноземна мова? Взагалі, мабуть, не було ніякої. А математика?"

Вмієш лічити — і то добре! А історія! Ха! — Віці навіть смішно стало за тодішню історію. — Не було ні Богдана Хмельницького, ні Наполеона, не було майже нічого. Якась куца була історія. Що там усе те вчити! За тиждень! Ну, за два. А як іще додати Вічині знання з інших предметів, його освіченість, кількість побачених кінофільмів, телепередач, уміння кататися на велосипеді і на роликах!.." Віці стало аж лячно. За ту далеку епоху, що він в ній не жив.

"Йой-йой, — думав він. — це ж тільки уявити собі. Скажімо, в нашому місті у XII-XIII століттях з'являюсь я. Ким би я тоді був? Звісно, князем мене не зробили б, ну а першим міністром, чи як їх там, боярином, — точно. Такого розумного, такого багатознаючого, такого... ну всякого. І це нічого, що я не зовсім, ну... дорослий. Навпаки, казали б: "Такий малий, а такий мудрий". Ех, і я вже їм такого понарозказував би, такого їх навчив би, стільки всякого понапоказував би... У-у-у! Ну от хоча б телевизор! А літак! Автомобіль! Телефон! Пароплав! Відик! Касетник! Кулькова ручка! Колесо навчив би робити. Ні, колесо вони вже знали... О! Інкубатор! Хо-го! Чого б я їх тільки не навчив!"

І від отаких думок, від теплого не по-жовтневому сонця, від довколишньої тиші Віці стало приємно-приємно. Поганий настрій щез, а натомість замріло в густому повітрі щось неясне й незрозуміле, передчуття чогось поки що невідомого, але хорошого й близького. І, тамуючи дух од цього невиразного передбачення, Віка підхопився з лави й гайнув на вулицю.

Хвилини із п'ять він крутив на всі боки головою, але нічого особливого або ж такого, що хоча б на секунду полонило його увагу, не побачив. Знайома зелена вуличка з одно— й двоповерховими будиночками обабіч спускалася до пустирища, де хлопці з усієї околиці палили з усякого непотребу вогнища, пекли картоплю й рили окопи, граючись у війну. Тож геть розчаровано Віка подався униз, плекаючи надію зустріти на пустирі когось із друзяк. Додому, як було вже сказано, йти не хотілося.

Хлопець поминув аптеку і знічев'я зупинився коло дошки об'яв. Як правило, на ній ніколи нічого не висіло, але сьогодні тут красувалася нова афіша — сповіщала вона про концерт заїжджої співачки. І сама співачка у строгій вечірній сукні, із підмальованими любителями прекрасного хвацькими мушкетерськими вусиками замріяно посміхалась у світ. Тож, зупинившись коло афіші. Віка розстібнув портфель, видобув із нього ручку, щоб домалювати бідоласі пенсне і тим самим довести неабиякий власний художній смак, коли це помітив збоку наклеєний папірець. То був клопот вирваної з арифметичного зошита сторінки, а на ньому — зроблений од руки напис:

ТІЛЬКИ СЬОГОДНІ ПРОЇЗДОМ!

З другої до третьої години (з 14.00 до 15.00) у нашому місті, в приміщенні пункту прийому склопосуду (вул. Південна)

ПРОДАВЕЦЬ ЧУДЕС

І більше нічого.

Од несподіванки Віка не одразу й второпав, що ж то криється за цими сімома рядками. Який продавець чудес? До чого тут склопосуд? Він добре знав облізлу

халабуду в кінці вулиці, саме на пустирі. В ній сидів здоровенний дядько у ватянці й причіпливо оглядав кожну принесену йому банку чи пляшку. О другій годині приймальник чіпляв на двері замок і йшов на обід, а о третій повертався. Але навряд чи він погодився б пустити когось усередину, дозволив би зайняти своє законне місце бодай на годину. На дорослих він блимав із свого віконечка, мов тигр із клітки, а хлопців лаяв і не дозволяв бавитися поруч. То чому ж чудеса продаються саме в цьому, якнайнепідходящому місці? Проте роздумувати було ніколи.

Віка хутенько обчислив: уроки скінчилися у чверть на другу, тоді розмова з учителькою, потім сидів у скверику... Отже, зараз мало бути десь близько третьої.

Хлопчина кинув квапливий погляд на клопоть арифметичної сторінки, переконався, що той не зник, і дременував вулицею вниз, до зеленої будки, в якій, якщо вірити оголошенню...

Ну-ну, цікаво! Проте зараз ми й самі все побачимо.

Будка була на місці. Там, де й учора, і рік тому. Вона не покращала і не погіршала. Ті ж перехняблені стіни з облупленою фарбою, ті ж стоси порожніх ящиків надворі і купа битого скла за нею. Але одразу впало у вічі — на дверях не висів замок, і від протягу вони злегка рипуче прочинялись і хляпались об одвірок. І це зовсім не голосне рипіння ніби остудило хлопця. Йому навіть стало трохи лячно. Знову розглянувся. І знов Віку подивувало — довкруг, куди не кинь оком, ані душі. Правда, і район цей таки глухуватий, але все ж... навіть звичного хлоп'ячого гамору не чути.

Однак до третьої години лишалося не так уже й багато, і хлопчина, полишивши всі сумніви, голосно — занадто голосно, видалося йому, — постукав.

Тієї ж миті двері широко прочинилися, і чийсь голос владно і водночас нібито насмішкувато мовив:

— Спробуйте-спробуйте!

Віка набрав повні груди повітря і переступив поріг.

У загуслій півтемряві приміщення він спершу нічого не міг розрізнити, проте коли навколишні предмети набрали нарешті виразних рис, утямив: крім нього, в будці нікого немає.

Нараз за стосами ящиків щось зашаруділо, зашурхотіло, задзвеніло, задеренчало скло, і з вузького проходу з'явився молодик із джанджуристою борідкою та довгим волоссям.

Одягнений він був у майку з буквою "Д" на грудях і спортивні штани. Проте на ногах у незнайомця ловко сиділи пишні ботфорти з острогами. У правій руці він затискав надкушений бутерброд.

— Радий, радий невимовно, мій юний друже, — без зайвих церемоній почав молодик. — Радий знайомству і тому, що ти виявився людиною спостережливою. А я вже був злякався. Адже минулого тижня ти сказав Людмилі Петрівні, що не поїхав разом із усією школою на електростанцію, бо не помітив оголошення про екскурсію у вестибюлі, біля роздягалки...

Віка злегка почервонів.

— Але тепер бачу, що мої побоювання не potwierдилися. І це приємно, не стану приховувати. Бо запримітити невеличку об'яву, що привела тебе сюди, — на це здатний не кожен. Ах, друже Вікентію! Яких радощів, яких надзвичайно цікавих речей позбавляємо ми себе через власну неуважність, ти не можеш навіть уявити. А без скількох відкриттів, скількох нових, невідомих ще науці фактів залишилося людство через, — він весело засміявся, — ту ж таки неуважність, а часто і невміння, небажання приглянутися до звичайних речей, спробувати досягнути їх по-новому, доскіпатися до суті. Ну ще, звичайно, лінощі, байдужість... Та без спостережливості навіть людина працелюбна не зможе як слід прислужитися людству, науці та й собі. Але щось я, здається, розфілософствувався, захопився. А час не жде — летить, відлічує секундочки, хвилини, а я ще й досі не знаю, чого б тобі хотілося, — і він очікувально вп'яв очі у Віку.

— Е-е... А звідки ви про мене знаєте? — простодушно поцікавився той.

— Бач, це, мабуть, складно пояснити, але уяви собі, що п'ять хвилин тому я взагалі не здогадувався, на жаль, не здогадувався, що існує така людина — школяр Віка, десять років і так далі. Але щойно ти переступив поріг цієї, так би мовити, обителі, як мені вже все про тебе відомо. Це невід'ємна риса нашої професії. Для того, щоб якнайліпше обслужити клієнта, нам слід знати про нього все. — І він тицьнув пальцем у стіну, на якій одразу з'явився напис:

КОРИСТУЙТЕСЯ ПОСЛУГАМИ БЮРО ЧУДЕС ! НАШІ ЧУДЕСА — НАЙКРАЩІ В СВІТІ !

— А без цього, без індивідуального, скажімо, підходу ми регресуватимемо... Я не занадто складно висловлююсь?

— Ні-і, — запевнив його Віка.

— Регресуватимемо, уподібнюватимемося тим нашим колегам, котрі примушують людей вистоювати у чергах, вивішують на дверях усілякі таблички типу: "Пішла на базу" або "Буду за 20 хвилин", розводять теревені у робочий час і тому подібне. Для нас людина, її думки, бажання — це все. І нам байдуже, яку користь приносять хлопчикам і дівчаткам наші чудеса. Допомогти правильно вибрати, що кому потрібно — наш святий обов'язок.

— А чому ви так одягнені? — запитав Віка.

— А-а, — посміхнувся балакучий молодик. — Ти, певно, подумав, раз продавець чудес, то це має бути якийсь дідуган із довжелезною бородою, бажано в чалмі й халаті? Просто я щойно відтранспортував одного допитливого громадянина семи років у епоху Людовика XIV. Знаєш, усілякі там дуелі, шпаги — і не встиг перевдягнутись. Якщо хочеш — будь ласка.

Він спритно шмигонув за ящики і негайно з'явився знову. Тепер уже замість ботфортів на ньому були зелені оксамитові пантофлі із загнутими носачами, з плечей і справді спускався аж до землі довгий смугастий халат, а на голові чомусь виблискувала пожежна каска початку століття.

— Ну як? — переможно глянув він на Віку.

— Здорово, — усміхнувся хлопець. — А навіщо вам оце? — вказав на каску.

— Пробач, — зніяковів продавець чудес. — І справді ні до чого. Все через поспіх. Він узяв каску і недбало швиргонув її під стіл.

— Ну то... До речі, маю одразу тебе попередити — чудеса ми не продаємо, а даруємо, тож насправді мене слід було б називати дарувальником чудес. А "продавець" — то вже так, традиція. То яке твоє бажання?

— А що ви можете подарувати? — поцікавився Віка.

— І він іще питає! — сплеснув долонями дарувальник чудес. — Усе! Усе я можу, звісно, в розумних межах. А от що ти хочеш?

Віка замислився. Якби ж то в нього був час подумати хоча б день... А так одразу й не скажеш.

— А канікули зараз ви можете зробити? — запитав він.

— Канікули... Можу, — якимсь нерадо проказав продавець-дарувальник.

— Ну, не канікули, — Віка збагнув, що бородань чомусь невдоволений таким бажанням, — а зробити так, щоб у мене замість двійок стояли п'ятірки? Це не складно? Мене тоді вдома не лаяли б.

— Не складно, — спохмурнів дарувальник іще більше. — Але навіщо воно тобі? Гадаю, тобі потрібне щось важливіше. Бач, я вже казав — ми намагаємося принести своїми чудесами якомога більше користі. Звичайно, можна і канікули, і п'ятірки. А далі? Знову почнеться навчання, замість цих двійок ти нахапаєш нових... А там й кінець чверті не за горами, — проказав раптом голосом Людмили Петрівни.

Віка здригнувся і уважно поглянув на співрозмовника, але той, мов нічого й не сталося, продовжував:

— Та й не у чверті справа, і навіть не в річних оцінках. Вибач мені, мій юний друже, бажання твої надто примітивні, і я не помилюсь, коли скажу: мілко плаваєте, юначе, мілко плаваєте. Покладись на мій досвід. Мені здається, тобі потрібно щось більше — не за розмірами, певна річ, — а, так би мовити, достойніше. Те, що залишиться при тобі і через місяць, і через рік... Ну, словом, якимсь внутрішнім переконанням, таке, що згодилось би тобі у подальшому житті... Га?

— Ну... Може... — погодився Віка, не зовсім, проте, розуміючи останні слова.

— Такий, знаєш, урок...

Хлопець скривився.

— Ні-ні, не звичайний урок у прямому розумінні цього слова, а... До речі, котра година? — зовсім недоречно поспитав продавець і сам собі відповів: — За п'ять хвилин третя. Ото! Ну то як? Покладаєшся на мене? Пригадую, якимсь... Ну та це неважливо. То згода? Вибрати тобі щось на свій смак?

— Давайте, — кисло погодився Віка. Він уже геть зневірився у чудесах дивакуватого балакуна і погодився скоріш із ввічливості, та й дістати хоч якусь дрібничку теж кортіло.

— От і добре, — зрадів продавець. — От, скажімо, що тобі хотілося зранку? Ага, — мовив тут-таки. — Щоб ударив двадцятиградусний мороз і відмінили заняття в школі... Щоб тебе не викликали на другому уроці, так... Щоб Людмила Петрівна не залишила

тебе після занять, далі... Ну, це вже нікуди не годиться... А отут... Гм... Здається, дещо цікавеньке. Так-так... Справді. От і все. Готово! Думаю, це тобі підійде.

— Ви певні? — спитав обережно Віка.

— А кому ж про це знати краще од мене! Певен! — І він безцеремонно став підштовхувати хлопчину до виходу. — А зараз вибачай — за тридцять секунд третя година. Мені час. Бажаю успіху.

Віка й незчувсь, як опинився знову надворі. На мить од сліпучого світла він зажмури́в очі і тут збагнув — йому ж так нічого й не подарували!

— То що ж ви мені... — почав він, повертаючись до продавця, і так і застиг із напівроззявленим ротом.

Позад нього нікого не було, а на дверях висів здоровенний замок.

Віка поторгав його — замкнено. Приклав вухо до тонкої дощаної стіни — ані звуку.

Тоді він загамселив у двері кулаком і закричав:

— Дядю! Дядю! Відчиніть!

— І чого? І чого б ото стукати? — почув сердитий голос і озирнувся. Перед ним стояв приймальник посуду. — Не бачиш, що зачинено? Повилазило тобі? Чи, може, весь день отут сидіти накажеш, тебе дожидаючи, без обіду?

— Та... Ме-е... Не-е... — промимрив Віка.

— Отож бо! — погодився приймальник. Він одімкнув замок і зайшов усередину.

Віка спробував і собі зазирнути слідом, але дядько так грюкнув дверима, що хлопець аж відскочив.

— Ох і цікавий, — мовив дядько уже з буди і виглянув з віконця. — Давай!

— Що? — не второпав Віка.

— Що "що"? Ти ж пляшки приніс, чи як?

— Е-е... Ні, — відказав спантеличено.

— То чого ж тоді грюкати? "Дядю-дядю!" Я от зараз вийду та покажу тобі дядю. І тьотю покажу. Племінничок! Ходять тут усякі. Давай-давай звідси. Так і нишпорять. Так і лізуть. Школяр називається! Замість того, щоб уроки вчити... Знайшов дядю!

Віка підхопив свій портфель і кинувся геть. Він одбіг метрів із тридцять, на ходу озирнувся на приймальника, аж раптом відчув під ногами порожнечу і, вже падаючи вниз, збагнув, що втрапив у одну з виритих хлопцями ям.

Уже лежачи на піщаному дні. Віка подумав із неприємністю, що сердитий дядько, певно, бачив його ганебне падіння й оце зловтішається у своїй буді. Тож, щоб не виказати роздратування чи навіть удати, що то він стрибнув у яму навмисне, хлопець зіпнувся на ноги, скривив губи у фальшивій посмішці, виткнув голову у білий світ... і остовпів.

Приймальника посуду не було. Віка сторопіло покрутив головою навсібіч, але й сліду будки ніде не помітив. Мало того, йому здалося, ні, він уже виразно бачив — навколишня місцевість змінилася теж.

Неохайний, брудний, привабливий лише для хлоп'ячого ока своєю запущеністю пустир з безліччю ям і вибоїн перетворився на порослий травою й рідким чагарем

видолинок. А ліс, що мрів десь аж на обрії, підступив зовсім близько — чутно було навіть, як співає на деревах лісове птаство.

Спантеличений такими змінами у природі рідного краю, хлопець вибрався з ями, шукаючи пояснення незбагненим перемінам, повернувся до рідного містечка, і вже не здивування, а лоскотний страх підкотився до його грудей.

Знайома дорога, що нею спустився він півгодини тому, ніби запала у землю, і Віка дивився на неї вже трохи згори. Спадисті схили вкривала зелень — рясна, кріпенька й закурена. Будиночки ж, що вишикувались обабіч — з акуратними обійстями, фруктовими деревами й городцями коло них, — взагалі зникли. Натомість, куди сягало око, все вкривали кущі і рідкий перелісок.

Забувши про свій портфель — той так і лишився на дні ями, — Віка кинувся вгору дорогою, що мала вивести його назад. Бігцем подолав підйом.

Просто перед ним перетинав путь і зникав десь далеко височенний і грубезний насип із дерев'яною кладкою вгорі і глибоким ровом біля підніжжя. Над самою ж дорогою здіймалася міцна кам'яна башта з важенною прочиненою брамою, крізь яку й мав пройти кожен, хто хотів утратити до міста.

Біля брами стояло двоє здоровенних дядьків у шоломах і кольчугах, із двосічними мечами при поясі.

"Кінозйомка" — спробував заспокоїти себе Віка, але тут же відкинув цю рятівну думку, бо не було поруч машин із різним кінозйомочним начинням, ні юпітерів, не було гримерів у білих халатах, операторського візка, ані навіть зівак.

Сповнений жалю до самого себе за незбагненність, що перед нею опинився віч-на-віч, хлопець стишив ходу, коли це один із вартових ступив до нього й проказав:

— Ти хто єси?

Розділ II

Віка спробував приязно всміхнутися, скласти докупі якісь доречні слова, аби справити найліпше враження, але:

— Е-е-е... Мне-е-е... — скоріш за все відповідь його прозвучала саме так.

— Що-що? — перепитав вартовий і багатозначно, здалося хлопчині, глянув на товариша.

Той дивився на Віку з прихованою недовірою.

— То хто ж ти такий? — вже трохи інакше повторив чоловік і підійшов упритул.

— Я... Віка. Вчуса в школі... — зацьковано почав пояснювати бідолаха. — Іду додому.

— Додому? — встряв у розмову другий охоронець. — То ти тут живеш? У нашому місті?

— Тут, тут, — закивав енергійно хлоп'як. — На Бочарній, поруч із молочним магазином. Знаєте — отако від скверика праворуч?

— Х-хе, — ехидкувато вищирив зуби перший чоловік. — Бочарну ми знаємо, хто ж її не знає. А от скверик... Молочний цей... магазин... І звідки путь держиш?

— Із школи я. Побачив об'яву — спустився до будки, у яму впав, побіг сюди... А тут

ви, — пояснював Віка і розумів: говорить він досить плутано. Принаймні для цих двох.

— Ми, голубчику, ми. А ти ж думав — ворота навстіж, а варта спить, га? — охоронець несподівано боляче вхопив Віку за руку. — То ти, мабуть, вивідувач? — закричав страшно. — Тебе хто послав? Юхимко Лихий? Ти що хотів вивідати?

— Та нічого. Пустіть, дядю! — заскиглив той. — Який я виві... шпигун? Я Віка...

— Знаємо, голубчику, знаємо, — промовляв між тим вартовий, вправно зв'язуючи Вічині руки невідь звідки взятим мотузом. — Ще й ім'я якесь поганське взяв собі. Не міг нічого кращого вибрати.

Віка намірився слушно зауважити, що імені собі не вибирають і тут він ні при чому, але його вже було зв'язано, і другий вартовий гукнув комусь через плече:

— Гей, хто там на коні! Давай сюди!

Мов із-під землі вродився перед їхньою трійцею верхівець — теж у бойовому спорядженні, на баскому коні; той, хто зв'язував Віку, вхопив хлопчину однією рукою за комір, а другою за штани ззаду і просто закинув на рисака животом донизу. Тоді одступив на крок, мовби милуючися своєю роботою, і наказав голосно:

— До князя його прями́сінько! Мовляв, вивідувач, прикидався тутешнім, а де живе — й сам пуття не знає, плутається. Якби гість, то так і сказав би, що ж тут приховувати? Та й вдягнений якось...

— Но! — Верхівець зірвав коня в галоп, і все замерехтіло перед Вікою — дорога, земляний вал, тини, халупи, якісь люди у дивному вбранні. Мовби опинився він у поганенькому кінотеатрі, де показують давній німий фільм на історичну тему. Та ще й плівка стара, і апарат завалюючий, і все скаче, миготить у очах, і незрозуміло — який фільм, про що в ньому йдеться, а лише неясні й змазані окремі кадри вихоплюєш із тієї круговерті.

Та мало-помалу картина виявилась. Хлоп'як приноровився не тюкатися носом у бік рисакові, з цікавістю задирав голову і вбирав те нове, що відкривалося йому. Віка ще подумав; тож він їде рідним своїм містечком, з його крамницями, гастрономами, автоматами з напоями, перукарнями, аптеками... Проте всього цього не було й сліду. Куди там!

Кінь поминув землянки з двосхилими дахами на заледве огорожених дворищах, далі потяглися зруби показніші й просторіші. Коли ж під копитами застукотіла дерев'яна мостова, трапив на очі хлопцеві міцний частокіл — піднімався високо над землею, й не видно було, що ховається за ним. Цей частокіл змінив другий, третій, і Віка збагнув: тут, ближче до центру, живе вже не той народ — багатший, вельможніший.

Та от вони виїхали на просторий майдан, взяли праворуч і спинилися біля воріт, прикрашених не багатою, але вмілою різьбою.

— Відчиніть! — гукнув верхівець і стукнув кілька разів у ворота держакон нагайки. — Гінець од прибраної варти.

Негайно ліва половина воріт прочинилася, кінь вбіг у широкий двір і завмер коло ганку, кладеного з колод, просторого, гарного — з галереями, різними колонами й

вікнами, — терема. Широкі сходи вели до розписних дверей. Далі, за теремом, розкинулися тяж дерев'яні прибудови, комори, стайні. Сокотили, блукаючи по двору, кури, туркотили голуби — ото й усі звуки.

Прискочив звідкись хлопчина років десяти-одинадцяти у полотняній сірій сорочці, зиркнув з цікавістю на Віку й ухопив коня за вуздечку.

— Ходімо! — гінець поклав важку руку бранцеві на плече й злегка підштовхнув.

Піднялися східцями, поминули передпокої й зайшли до зали. Трійко чоловіків дивилися очікувально на прибульців.

Перший — худорлявий і сивуватий, невисокий на зріст, у багато розшитій одежі, сидів у кріслі. Другий — червонолиций череватий здоровань — стояв поруч. Чимось він нагадав Віці приймальника посуду. Третій же, у якомусь непримітному довгому аж до п'ят балахоні, сидів оддалік за невеличким столиком. Рудувата довга й рідка борода його (Віка помітив, що всі чоловіки тут носили бороди) спочивала на розкритій книзі. Поруч, на столику, стояла чорнильниця.

— Чолом тобі, княже, — поштиво проказав Вічин провозатий. — Ось затримали. Хотів проскочити до міста. Гадаємо, що вивідувач.

— Вивідувач? — чогось радісно перепитав худорлявий і підхопився з крісла. — Нишпорка! І в кого ж ти на службі?

— Я не вивідувач, дядю, одпустіть мене, — заканючив хлоп'яга. — Я ще маленький. Я просто йшов собі, а оці от схопили, зв'язали...

— Думаю, в Юхимка Лихого на службі, — мовив гінець. — Брехав, що додому йде, плутатися почав. Якись ск... сверики вигдавав, ці... магазини...

— Які магазини? — поспитав князь, але тут-таки додав. — Та, зрештою, це не так цікаво. А от куди ти йшов? — і докинув: — Розв'язати його!

Віка знову хотів пояснити все спочатку, та вчасно схаменувся. Він згадав слова продавця чудес про відтранспортування допитливого громадянина семи років у епоху мушкетерів і здогадався, що й сам якимось дивом, якимось чудом, хоч чудес на світі і не буває, опинився в епосі ще більш віддаленій від XX століття. У Київській Русі.

Власне, здогадався він раніше — коли хвацький рисак витрушував своїм хребтом із нього душу. А оце зараз тільки збагнув усю складність свого становища. Опинитись одному, без друзів, без знайомих, без батьків казна-де — ні, це не найкраще, що міг подарувати йому дарувальник чудес. Та ще й підозрюють у шпигунстві.

І коли ці думки промайнули у Вічиній голові, на вухо йому зашепотів хитренький і нечутний іншим голос: "Вікунчику! А згадай-но, про що ти мріяв лише годину тому? Про які такі часи, коли тобі хотілось би жити? Про які такі подвиги, що ти, озброєний колосальними знаннями людини XX століття, міг би звершити? Яким таким досягненням науки й техніки ти, нічим не видатний школяр, міг би навчити своїх далеких пращурів? Ану-ну! Ану, пригадай! Це ж щаслива нагода! Чи ж годиться змарнувати її?"

"Не годиться", — подумав Віка, і враз обличчя його проясніло.

— О, вже щось вигдавав! По очах бачу! — гарикнув череватий здоровань і підступив

до хлопця. — То щось собі думав, а це обличчя так і скривилося од капосної мислі. У-у, диявольське насіння. Мале, а й собі туди ж. Звідки йдеш, кажи!

"От кабан гладкий, — подумав чемненько Віка. — Хіба поясниш їм, звідки я тут, коли й сам не можеш до пуття всього втямити". А вголос відповів:

— Іду я з тих країв, де люблять слово ласкаве і звикли людей стрічати за розумом.

До ладу в нього вийшло. Віка аж сам собою замилювався. І на присутніх слова ці, видно, теж уплинули.

— Ну, розум усюди в пошані, — мовив обережно князь. Але тут знов усе зіпсував здоровило.

— Тільки не видно, щоб у тебе його було багато. — сказав він і засміявся. Негарно так засміявся. Некультурно.

— Це як подивитися. — спокійно відрізав хлопчина. — Якщо, наприклад, порівняти вас із князем, то порівняння це теж буде не на вашу користь.

— Що це він говорить! — обурився здоровань. Та хто йому право дав отак із боярином!..

— Стривай-стривай, Онисиме, — заговорив князь. — Ти теж... Напав одразу на отрока. Ну-ну, — підбадьорююче глянув на Віку.

— От я й кажу, дядю княже, — повів той далі. — Ви, бачу, людина мудра і маєте мене зрозуміти. Знаю я надзвичайно багато і готовий усіма своїми скромними (ех, не те), своїми нескромними (знов не те)... усіма своїми знаннями із вами поділитись. А те, що я вивідувач, то це чиста вигадка. Не знаю я ніякого Юхимка Лихого, і наміри в мене найкращі і щиросерді. От, наприклад, — не дав він нікому оговтатись, — чи знаєте ви, що таке електрика? А між тим усе дуже просто. Он у вас, бачу, свічки стоять, а то висить під стелею лампочка і світить хоч цілу ніч. Без вогню. Та як яскраво! А сама маленька — як мій кулак. І прозора, бо зроблена із скла. А скло... Ага, ви знаєте... От і прекрасно. Дешево, вигідно, зручно!

— Бреше він, князю, — сердито сказав Онисим. — Де ж це бачено, щоб без вогню світилося?

— Гм, — поглянув на стелю князь. — Ну-ну?

— Чи от радіо! — згукнув натхненно Віка. — Невелика така скринька. Повертаєш ручку — а там тобі музика всяка, люди говорять... Сиди собі — слухай.

— Яка скринька? — перепитав Онисим.

— Отака, — показав руками Віка. — Невеличка. А бувають ще менші.

— І як же ті люди туди влазять?

— У тому-то й штука, що нікого там немає, а насправді то грають чи балакають далеко-далеко і передають по дротах. А то й взагалі без нічого. Радіохвилями.

— Щось ти дуже мудро говориш, — похитав головою князь. — Ніяк не доберу.

— Та бреше все! — скрикнув Онисим. — Вивідувач, княже! Зуби вам заговляє.

— А от і ні, — відповів Віка. — Просто знаю я значно більше за вас, от вам і здається, що то неправда. Але це ще не все. Чи відомо вам що-нсьбудь про автомобіль? Я так і думав. Це такий ніби віз, тільки зверху вкритий і з мотором. Сідаєш у нього — і

їдеш куди хочеш. Без коней. Та ще й як їдеш! Ніякий кінь не наздожене.

— Це з гори, мабуть? — поспитав несміло князь.

— І під гору. Куди хочеш, туди й їдеш.

— А може, він усе-таки бреше? — не так упевнено, але все ж доливав ополоник дьогтю у діжку Вічиного тріумфу боярин.

— Хто бреше? Я? — обурився Віка. — Ви що, дядю?

— Облиш, облиш, Онисиме, — докинув і князь. — Відчуваю — правду говорить отрок. Хіба можна таке вигадати? Словечка оці... їх не вигадасш, це знати треба. Правда?.. Тебе як звуть?

— Віка.

— Правда, Віко?

— Ха! Ще б пак! — погодився хлопець. — А от іще — телефон! Знімаєш трубку, і чути, що говорять на тому кінці міста.

— На тому кінці... — так і сів князь на вчасно підставлене Онисимом крісло.

— Навіть до Києва можна подзвонити, до Львова, — розпалювався Віка.

— Це ж який дзвін треба! — сплеснув руками князь.

— Та не дзвін, — одмахнувся Віка. — А телефон. Та хіба це все! — розохотився ще дужче. — От, скажімо, телевізор! Чули? Я так і думав. А парове опалення — без дров у хаті тепло? А ліфт? Холодильник? Кавомолка? Кіно! А консерви знаєте? А я знаю. А поїзд? Ту-у... Чик-чик-чик... А трактор? Екскаватор! Інкубатор! Хух! — Віка аж засапався. — Касетник знаю, жувачку, кіндер-сюрприз та інші многії премудрості, — закінчив несподівано для самого себе.

— Ех ма! — вхопився за голову князь. — Мені таке й не снилося. Багато незрозумілого в твоїх словах, але вірю тобі. Невже все це знаєш? — дивився з повагою на хлопця.

— Аякже! Самі ж бачите.

І навіть Онисим не знайшов, що сказати. Стояв тільки й кліпав очима.

— Всі чули? — запитав князь у когось за Вічиною спиною, і хлопчина озирнувся.

Він так захопився власною розповіддю, що й незчувсь, як до зали набилося повно люду. Бояри з посохами у високих хутряних шапках, воїни з мечами, мабуть, князева охорона, місцева знать, челядь з усього терема — стояли упереміш і мовчки дивилися на Віку. Цікавість і захват читались у їхніх очах.

— Княжич тут? — запитав князь.

— Тут, — пробився наперед хлопець трохи старший од Віки, із чималою книгою під пахвою.

— Добре, — кивнув князь. — Учись, чадо. Бач, що наука дає. А ти грамоти ніяк не подужаєш. Учителю на тебе скаржитися. Подивися, з кого слід приклад брати. З отрока премудрого.

Віка мимохіть розплився у посмішці. Таких присмних слів йому ще ніколи не говорили.

— Де ж ти взявся такий? — захоплено звернувся князь до Віки. — Скільки ти

книжок перечитав?

— Ого! — відказав гордо Віка. — Хіба ж я їх лічив! Я он лише за це літо прочитав книжок із п'ять і одну брошуру: "Що слід знати про сказ".

На князя це останнє повідомлення справило чогось найбільше враження.

— Рідний ти мій! — у щасливій нестямі підбіг він до Віки. — Віко! Вікусику! Учись! Учись, гультаю! — дав він запотиличника синові. — Будеш, аки отрок, прерозумним.

Княжич сердито зиркнув на Віку і протягнув:

— Я ж стараюсь, батечку.

— Стараюсь! А пергамент з лічби хто третього дня спаскудив? Хто ляпку на книгу поставив? Хто завдання з грецької на тому тижні не виконав? Це тобі не старі часи, коли без науки обходились! Вікусику! — знов повернувся до гостя. — А ти надовго до нас? Лишайся назавжди. Будеш пестуном княжичевим, вихователем, значить. Га? Вчитимеш його розуму, премудрості своїй. Житимеш у моєму теремі, хороми тобі відведу. А не хочеш — окремий терем для тебе збудую, челяді дам. Що забажаєш — усе твоє буде.

— Та ні, князю, дякую, — одказав хлопець. — Мені додому треба, на понеділок уроки... Знаєте, — вчасно схаменувся, — я в себе тяж учу людей всяких. Шкода їх — аж плакати хочеться. Приходять, повчи нас, кажуть, Віко, а то зовсім пропадемо. Б'єшся з ними, б'єшся, а толку ніякого. Один скульптури ліпить, другий оповідання пише — весь клас такий. Я їм говорю: "Вам би тільки волів поганяти, а не в науку лізти", — та де там! Ходять, просять... От і доводиться. Бо де ж вони ще такого, як я, візьмуть?

З усіх слів князь зрозумів лише, що у Віки безліч дурних учнів, і знову взявся за своє:

— Ну от бачиш, багато бевзів усяких. А тут один лише синочок. Єдиненький у мене. Миню, Миню, — покликав. — Ходи-но сюди. А ви йдіть собі, — звернувся до натовпу. — Хто може лишитися, той сам знає.

— Що, тату? — підійшов княжич.

— Ось, хочеш розуму набиратись у вчителя премудрого?

— Хочу, — зітхнув княжич, і в очах його Віка прочитав дуже нехороше до себе ставлення.

— Хоче, хоче, — заговорив князь до Віки. — І тобі ж краще. Замість багатьох учитимеш одного. А він же в мене не дурний хлопець. Де там! Аби ж то воно було так — я його й не чіпав би. Грамоту осягнув. От диви. Це що таке? — запитав у Мині і, не чекаючи відповіді, витягнув у нього з-під пахви здоровенну книгу й розкрив на вманя. — Читай, щоб учитель чув.

Віка спогорда поглянув через княжичеве плече на списану сторінку (що-що, а читати він таки вміє), і очі в нього полізли рогом. Знайомі букви у тій книзі стояли впереміш із якимись ніколи не баченими, химерними, і все те складало ще менш зрозумілі слова. "Це ж по-староруськи написано!" — здогадався він і хутенько закрив книгу.

— Не треба, не треба — сказав. — Хай-но іншим разом.

— А то по-грецьки тобі втне, га? — запитав князь. — Може,— додав гордо.

— Не зараз, не зараз, — нервово смикнувся Віка. — Іншим разом.

— А може, з історії щось розповість? Про Олега чи Володимира. Хай про походи Святослава розкаже. Усе знає, мов по писаному. А то ще...

— Потім! Потім! — не дуже ввічливо урвав його мову Віка.

— "Слово о полку Ігоревім" напам'ять прочитає, "Повість временних літ", — не здавався князь. — А ти його перевір. Та виправ, коли що не так. Ти ж бо в нас наймудріший. Ану, Мишо! — підохотив сина.

Той же, щоб не накликати батькового гніву, швиденько й завчено почав:

— "Словенам, живущим крещеним і князем їх, Ростислав, і Святополк, і Коцель послаша ко царю Міхаїлу, глаголюще: Земля наша крещена, і несть у нас учителя іже би наказав і поучав нас..."

— Воістину! Воістину так! — не став слухати далі князь. — Несть у нас учителя, не було тобто, а тепер буде, — і поклав руку на Вічине плече. — Ану, що там далі? — знов звернувся до Минька.

— Що далі, те нехай там і буде, — не роздумуючи довго, втрутився Віка. Він ледь уторопав, про що то йшлося в облюбованому Миньком уривкові; про виправляння ж не могло бути й мови. — Вистачить! Бачу — знає дещо отрок, але вчити його...

— А ти постривай. Не поспішай із відповіддю, — квапливо заговорив князь. — Ти не думай, що тільки вуєм його будеш. Ні... Ось, — вибіг він із світлиці у бічні двері і враз повернувся, тримаючи в руці якийсь ніби сплетений із грубих золотих скалок обруч, — гривню тобі жалую. — І з урочистим виглядом почепив Віці на шию важкеньку оздобу.

— Ах! Князь гривнею пожалував! — прокотилось у гурті бояр і поважних людей князівства. Задні ж стали витягувати шиї, проштовхуватись наперед, аби побачити, як жалують гривнею нікому не відомого пришельця.

Що таке "гривня", Віка добре знав, а от "гривна"... видно річ дуже коштовна й почесна.

— Ану, тихіше! — grimнув князь на розбурханий небаченою подією гурт. — Призначаю... Як твого батька звать? Призначаю Вікентія Володимировича першим своїм радником із пожалуванням йому терема на Заріччі і земель довколишніх. Приготуєш дарственну, — кинув рудобородому.

Чоловік цей, у довгім балахоні, перебував у світлиці з самого початку, відколи Віку привели, але тільки тепер хлопець збагнув — увесь час він старанно щось писав за своїм столиком.

— А це хто? — сміливо запитав Віка,

— Літописець наш, — відповів князь. — Теж людина мудра, але до тебе, видно, йому далеченько.

Обличчя в рудобородого при словах отаких скривилося, і він іще дужче зігнувся над своїми пергаментами.

Але хоч як приємно розгорталися події, Віка помітив: бояри, котрі спершу слухали все, пороззявлявши роти, тепер потай перешіптувались, переморгувались, кидали

сердиті погляди на хлопця і несхвально хитали головами. А вищий від усіх Онисим щось говорив, розмахував руками і разів зо два за князевою спиною тицьнув пальцем у Віку.

І хлопця це було занепокоїло, але він перехопив приязний князів погляд і подумав: поки князь прихильний до нього, боятися нема чого.

— А тепер, — оголосив князь, — прошу всіх на учту на честь нашого дорогого гостя. — Він ніжно взяв Віку під руку й повів поперед усіх до сусідньої зали.

Про що говорилося, що готувалося за його спиною, хлопець не знав, та щось підказувало йому — попереду ще ждуть непереливки.

Ну що ж, він, посланець майбутнього, озброєний знаннями ХХ століття, ладен прийняти бій. Бо хіба ж не справдилось усе, про що мріялось йому у скверу на лаві? Чи ж не вчиться він аж у четвертому класі, не знає тієї безлічі речей, що про них оці мудрагелі і поняття не мають? Чи ж розказав він їм усе? А як подумати, а як пригадати! Ого-го! Ще побачимо, чиє буде зверху!

І з отакими втішними мислями, сповнений гордості за себе і за свою розумну голову, Віка у супроводі князя й князевого почту ввійшов до стравниці.

Розділ III

Зала, куди увіпхалася громада, відрізнялась од попередньої значно більшими розмірами. Тож усі бажаючі вдосталь намілюватися Вікою, а разом і підобідати на дурничку, вільно в ній розмістилися.

Із стін позирали на присутніх рогаті оленячі голови, шкірилися морди кабанів та іншої великої звірини — мисливські трофеї; висіли щити й мечі, списи, всілякі воєнні обладунки, що, певно, дісталися від пращурів і передавалися з покоління у покоління.

А ще привертав увагу довжелезний стіл — тягнувся через усю залу аж до дверей. Саме цей стіл, а точніше те, що було на ньому, і вбирало ласі погляди бояр та інших достойних мужів, які надивилися за свій вік і на зброю, і на дичину, а надто розвішану на стінах.

А було на столі і ще підносилося, розставлялося, дбайливо вкладалося і наливалось чимало: веприна, ведмежі шинки, качки, гуси, поросяча печеня, зайці, оленятина, в'ялена й копчена риба, осетри й коропи, солонина, гриби, квашені яблука, киселі та юшки, курячі стегенця й баранячі реберця, не кажучи вже про квас, пиво й меду.

Не одну годину смажилося, варилося, кипіло, мліло, шкварчало й шипіло все те на кухні, не один день в'ялилося, коптилося, солилось і маринувалося, та вже надходили останні хвилини усіх тих наїдків і напоїв.

Тим-то й витріщалися зголодніло на всю ту потраву князеві гості, та й Віка відчув — серед цього добірного товариства і він не пастиме задніх.

І вже готові були мужі ліпші кинутися на завчасно підготовлені позиції, та стався тут один випадок.

Поміж іншої челяді, що накривала на стіл, крутився і хлопчина, якого Віка вже бачив сьогодні, — це ж бо він одводив до стайні коня, на якому доправлено було нового княжого радника до терема за підозрою у шпигунстві.

І Віка з легким усміхом дививсь, як вправно пробирається його одноліток через юرمىско із дерев'яним підносом, повним коржів, коли це побачив, як Онисим ледь помітним рухом підставив хлопцеві ніжку. Коржі так і посипалися на долівку.

— То ти будеш князівське добро марнувати? — гарикнув боярин і замахнувся своїм здоровенним ручиськом, але Віка не змовчав.

— Ану, стійте! — гукнув він голосно і повернувся до князя. — Скажіть йому!

— Облиш Линька, Онисиме, — проказав нетвердо князь. — Нехай собі.

Невдоволено щось бормочучи, боярин одступив до гурту.

Протягом цієї коротенької розмови кругом, помітив Віка, чогось примовкло неохвально, але саме тут, очевидячки, поставлено на стіл було все, що могло ще на ньому вміститись, тож князь потягнув Віку за собою до чільного місця під стіною і звідти мовив:

— Дорогі друзи, шановна громадо, людіє! На честь дорогого гостя, на честь нового свого радника даю я сьогодні бенкет і скликав усіх вас сюди. Сподіваюся завдяки отроку сьому, у мудрості й знаннях якого ми пересвідчилися самі, зміцнити й прославити наше князівство, запровадити у ньому різні нововведення розумні, корисні для нас із вами і для людей наших. Прошу всіх до столу!

У цей час у передпокоях задзвеніли цимбали, запищали сопілі — в залу під веселесенький мотивчик зайшли кілька музик і всілися навскоси під стіною.

Полагіднішали обличчя, голосніше загомоніли за столом, а Онисим, перехопивши Вічин погляд, навіть підморгнув йому.

І нараз Віці стало чомусь дуже хороше... Він уже не позирав зацьковано на оцих дядьків у багатому одязі, котрі поглядали на весь світ зверхньо й велично. Дивився на них, мов на добрих знайомих, мов на рівних.

А й справді — чому він має ховати очі? Адже тепер він і сам поважна особа — радник самого князя, княжичів вихователь, власник терема на Заріччі і довколишніх земель. Це вам не абищо! І з-поміж усіх вас радником обрано саме мене, хоч я тут лише якусь годину. Значить, є в мені таке, чого немає у вас, — розум, знання, освіта. І хай Людмила Петрівна разом із батьками кажуть, що треба вчитися, виконувати завдання, ходити до школи. Хай тепер співають це комусь іншому. Він, Віка, залишається тут назавжди. Того, що знає, йому цілком вистачить. Із головою.

Віці навіть самому стало цікаво: які зміни відбудуться в князівстві за його безпосередньої допомоги. Як із кожним днем більше дивуватимуться жителі міста з його знань. А певно ж — їм таке й не снилося. Польоти в космос! Дослідження підводних глибин! А заводи, а тролейбуси! Кулькові ручки, пароплави! Усе впереміш спливало оце у хлопцевій пам'яті й виповнювало його відчуттям власної значущості.

"Ось дивіться, я, — гукав він подумки Людмилі Петрівні, мамі й татові, а zarazом завучу і директорів школи, — сиджу тут поруч із князем і думати не думаю про вашу математику чи природознавство. А англійська — ха! А фізкультура — ой, не можу! А історія — я сам тепер історія, і, може, ви ще вивчатимете колись у школі Віку Мудрого... ні, був уже Ярослав Мудрий... О! Віку Прерозумного. Так, ще

отримуватимете двійки за епоху Вікентія Прерозумного і тоді згадаєте, як цей Віка... Як цього Віку..."

Але тут плин Вічних мрій урвався, бо він і сам уже не міг второпати, яким чином із тринадцятого століття знов опиниться у двадцятому, ще й вчитимється у якійсь там середній школі...

Загуділи гуслі, наперед вийшов сивий дідок і стримано затягнув давню билину про мудрого Вольгу, про те, як ріс він і набирався розуму.

... Матір сира земля захиталася.

Звірі в лісах розтікалися.

Птахи попід хмарами розліталися,

Риби по морю синьому розкидалися.

Та й пішов Вольга Всеславович

Вчитися всяких хитрих мудрощів...

— Ех, співає, — мовив до Віки князь. — Ну зовсім як про тебе.

Перейшов Вольга на семей рік,

А прожив немов двадцять літ, —

вів далі старий.

Понавчався хитрих мудрощів,

Мов усяких, язиків різних...

І гості навкруги слухали уважно той спів, хоч чули його, мабуть, уже не раз.

— Ну зовсім як про тебе, — повторив князь, коли втишилась музика. — А ти можеш, — запитав із раптовим занепокоєнням, — як Вольга, на вовка обертатись?

— Не можу, — відповів Віка. — І на сокола не можу, як він. А от літати — будь ласка.

— Літати?

— Не сам, звичайно, але є в нас такі машини спеціальні. Літаками звуться. Із крилами. Заходиш усередину — і лети собі куди забажаєш.

— Ц-ц! — прицмокнув князь. — А ти не той... Не бре?..

— О! Вже й ви мені не вірите! — образився хлопець. — Усе, про що я розказував сьогодні, чистісінька правда.

— Та вірю, вірю, — змахнув рукою князь. — Коли ж ти про все це нам розкажеш докладно? Поясниш коли, покажеш? Так хочеться зрозуміти!

— Тхе, коли! — мовив недбало Віка — Коли хочете. Хоч зараз.

— Правда? Можеш? — зрадів князь.

— А чого ж. Запросто.

— Гей! Запаліть свічки! — гукнув князь, бо вечірні сутінки стати вже помалу загусати у стравниці, і підвівся зі свого місця. — Слухайте, слухайте всі! Зараз наш гість шановний пояснюватиме й показуватиме нам усі чудеса, ті речі нечувані, про які говорив уже сьогодні, але що їх ми по темноті своїй не вповні зрозуміли. Побачимо оце на власні очі ті чудасії мудрі, що їх знає так добре і досконало мій перший радник Вікентій Прерозумний.

Сміх і гамір стихли за столом, з неприхованою цікавістю всі повернулися до Віки, і в залатій тиші він спитав:

— Я сидючи, гаразд?

— Як хочеш. Як тобі зручно, — поквапливо відповів князь і стрельнув поглядом убік, на писця, котрий і тут знайшов собі притулок за невеличким столиком неподалік од музик. Не подобався він чимось Віці.

— Про що ж вам почати? — наморщив він лоба.

— Давай про отой віз, що сам їздить. — запропонував князь.

— Про автомобіль? Ну, слухайте. Весь фокус тут у пальному, у бензині. Заливаєш його у бак, тоді повертаєш ключ запалювання — там же й стартер заодно, тиснеш на педаль газу — і вперед! — аж крикнув трошки Віка — Зрозуміло?

— Не зовсім, — відповів хтось із бояр. — А як же він побудований?

— Ну, чотири колеса, кабіна руль, мотор, — перелічував Віка. — У моторі цей бензин згорає і крутить колеса. Ага, ще там карбюратор є, — згадав. — І акумулятор. І сигнал — бібікати. Зрозуміло?

— То від чого ж колеса крутяться? — поспитав дружньо князь. — Поясни нам усе-таки.

— Ну, згорає там у моторі бензин, — не зовсім упевнено показав хлопець, — і... якось їх там крутить. Не знаю... — стенив плечима.

— Не знає, — шелеснуло за столом.

— Буває, — посміхнувся розуміюче князь. — А нам ти зміг би такий хтомобіль збудувати?

— Для чого він вам? — не дуже зрадів од такого запитання Віка.

— А щоб і собі на педаль тиснути.

— О-о, це дуже складно. Та й багато людей потрібно, робітників.

— Отакої! Робичів у мене вистачить, — запевнив князь. — Майстрів дам, теслів, ковалів... Ти тільки керуй. Зможеш?

Та Віка лише заперечно схитнув головою. Ні, автомобіль він зробить не зуміє. Надто складно.

— О! Не зможе! — пожвавішав Онисим і радо оглянув присутніх.

— Шкода, — запечалився князь. — Але як ні, то й ні. Що там у нас далі? — звернувся до літописця.

— Тіліфон! — з готовністю прочитав той у своїй книженції.

— А він що, усе записував, що я казав? — здивувався Віка.

— Аякже! Все для літопису. Щоб нащадки знали, як ми тут жили. А то як же вони довідаються?

— Гм, — скривився хлопчина. — Це все даремно. Про мене можна було і не записувати. Ну, та гаразд уже. Значить, телефон? Я ж вам казав. Така невеличка скринька з трубкою. Знімаєш трубку, набираєш номер і можеш говорити з будь-ким хоч на тому кінці міста.

— То це я зможу перемовлятися, наприклад, із прибрамною вартою? — запатився

князь. — Не виходячи з дому?

— Звісно! Тільки дроти треба натягнути. Із заліза. Чи міді? І дротами ваш голос полетить хоч у кожен дім. В одну секунду.

— Дроти — це можна, — погодився князь. — То як, зробиш нам тіліфончик?

— Зробити? — одразу згас хлопець. Він згадав, як одного разу до них приходив лагодити телефон майстер з телефонної станції. Віка тоді з півгодини стовбичив у нього за спиною й безтямно дивився на різнобарвні дротики, клеми й деталки, запхані всередину, але, звісно, що до чого — так і не второпав.

— Зробити, — повторив він, — мабуть, не подужаю.

— Не подужає! — зловтішно підняв вказівний палець догори Онисим. — Не подужає чадо прерозумне!

— Хех! — видихнув розчаровано князь. — Шкода!

— Не зможе! Не зможе! — зашепотілося довкруг, і Віка завважив, як спадає з бояр і з мужів ліпших напруження, заціпеніння; он дехто вже посміхнувся, перемовився із сусідом, потягнувся до тарілки і ніби навіть весело, лукаво поглянув на хлопця.

"Що ж це таке? — подумав Віка. — Як це так: я нічого не можу пояснити?"

Але домислити до кінця йому не дали.

— Що там у нас далі? — знову звернувся князь до літописця, і той чітко й, здалося Віці, мстиво проказав:

— Електрика! Це та, — пояснив, — що світить.

— Ага! Ну дивіться, — почав Віка. — Висить під стелею така скляна лампочка, ніби груша, а від неї до вимикача теж дріт проведено. Клацаєш вимикачем — от вона й починає світитися.

— А вимикачем отим голосно клацати? — поцікавився хтось.

— Та ні, — непевно засміявся Віка. — Річ не в тім, голосно чи тихо, а в тому, щоб клацнути. Увімкнути. От електрика і йде до лампочки.

— Отже, електрика у вимикачі? — висловив здогадку князь.

— Та ні, — одмахнувся Віка. — До вимикача вона теж іде по дротах.

— А звідки? Де ж вона береться?

— На електростанції. Там її виробляють спеціальні машини.

— І як же її ті машини виробляють?

— Та хто його знає як! — мовив занепокоєно Віка. — Крутяться турбіни і виробляють.

— Ну от... Турбіни ще якісь. Як же вона по дротах тих?.. Біжить, чи що?

— Правильно, біжить, — кивнув Віка.

— То що ж це таке, зрештою, електрика? — нетерпляче вже згукнув князь. — Поясни до ладу.

— От-от, — докинув Онисим.

— Еле-ктрика. — роздумливо протягнув Віка. — Ну, це... Тее... Значить, е-е... Електрика, — проказав, напружуючи пам'ять, і раптом із жахом зрозумів, що якраз до ладу він нічого пояснити і не зможе.

Таке просте і звичне з дитинства слово, таке знайоме і, здавалось би, зрозуміле... І стало Віці гірко і образливо за те, що він, такий малий і немічний, сидить зараз серед усіх цих дядьків і не може стулити до купи хоч яке пояснення.

— Телевізор! — урочисто оголосив літописець.

— Можеш зробити? — вихопивсь із підступним запитанням Онисим.

— Ні, — промимрив.

— Радіо! Ліфт! Холодильник! Кавомолка! Трактор! — мов удари гарапника падати на Віку слова, такі дивні в цьому столітті і такі зрозумілі і, виявляється, складні для нього самого. І за кожним словом, за кожною назвою все нижче й нижче схилявся хлопець над столом, відчував, як пекучий сором розливається по всьому його тілу, а щокими повільно котяться зрадливі сльози.

Спроквола звів голову. Із залогою коїлося щось дивне — вона клекотіла сердитими голосами, і неприємні за змістом вигук на Вічину адресу боляче били хлопця по вухах і самолюбству. І ще Віка із прикрістю відмітив — думки присутніх щодо його особи дуже розбігаються з його власними думками.

— Брехун! Самозванець! Зайдисвіт! Радником захотів стати! Щеня! — линуло до нього звідусіль. І під тими криками й лютими поглядами хлопець зіщулювався, знепримітнівся і крадькома зиркнув, шукаючи захисту, на князя.

Але й той почувався незаслужено введеним в оману — блимнув непривітно і навіть одсунувся трохи. Не дивився вже прихильно, та й ніяк не дивився — уп'яв очі кудись у стіну й мовчав.

— Я от що мислю, — нараз почув Віка Онисимів голос. — Гадюку ти пригрів, княже, на грудях своїх. Брехуна й базікала. Тільки й уміє, що побрехеньки справляти та язиком п'якати. Понавигадував такого, що й на голову не налізе. "Лампочка-кнопочка! Карбюратор!" А ти його радником одразу. Я теж можу такого понарозказувати! І що мені снилося, і що бабуся розповідала, але ж не видаю те все за правду. А я його одразу розкусив, ошуканця! Авантюрник! У довіру ввійшов. Він нам такого в князівстві понаробив би! Гадаю, княже, не гріх би йому й голову стяти, вражому синові.

— Ну це вже ти... — почав був князь, але голос його потонув у ревищі вкрай обуреного товариства.

— Правильно! Правильно! — згукнуло воно водночас. — Голову йому стяти! Щоб думав надалі, кого обманювати!

Зацьковано розглядався Віка. Погляд його падав то на мисливські трофеї, розвішані на стінах, то на вікна, вже налиті темінню, то на пики обдурених ним людей шановних. А вони, в цей вечірній час, при світлі свічок, що кидали кругом химерні тіні, здавалися ще страшнішими.

— Що ж, княже, гадаю, ти й сам бачиш, хто сидить поруч із тобою. Тобі й вирішувати, як із ним поведися.

— Людіє! — важко зіп'явся на йоги князь. — Мужі славнії! Думаю, вам так само, як і мені, прикро пересвідчитись — ошукав нас цей зайдисвіт, котрого зустріли ми щиро і з дорогою душею. Так, покарати його ми повинні, зобов'язані, щоб не кортіло іншим

чинити такі тяжкі злочини. Бо морочити цілий день голови кращим людям нашого князівства, одривати їх від справ державних — то таки злочин.

— Добре сказано! — відгукнулася радо зала на такі слова.

— Отже завтра, — повів далі, — зранку, на ясну голову, скличемо раду й вирішимо, яку кару заслужив оцей от... — гидливо вказав на Віку. — А поки що, гей, варто! — гукнув. — Киньте його в поруб!

І поки двоє дужаків з мечами на поясах крокували од дверей до столу, князь печально й серйозно дивився на Віку.

— Стривайте! — сказав лише, коли вартові спритно вхопили хлопця й потягли до виходу. Повільно простягнув руки й зняв із Вічиної шиї золоту гривну — свій недавній подарунок. — Ведіть, — дозволив тихо.

Повз довгий нескінченний стіл, повз примовклі люди, під пекучими, виповненими презирства поглядами човп Віка з низько опущеною головою у супроводі двох воїв із стравниці.

Ех, не так він заходив до неї!

Розділ IV

У супроводі двох воїв брів Віка з низько опущеною головою довгими й неширокими передпокоюми. Отак і скінчилося неждано-негадано його тріумфальне життя в хоромаш. Не вернеться він більше сюди — хіба для того, щоб вислухати присуд. Що то буде за присуд — Віка не знав, та й замислюватися поки не хотів. Зрозуміло одне — безславний кінець, остаточний провал усіх задумів, омріяних звершень. Не гадалося Віці, не уявлялося навіть, що поява його в XIII столітті завершиться так приголомшливо.

Та хоч який засмучений — Віка все ж помітив: його ведуть не тими переходами, що вдень. І це відкриття ще більше пригнітило хлопця. Проте швидко він збагнув — путь його лежить через чорний хід.

Важкі кроки Вічиної варти глухо відлунювали у темряві коридорів. І ще поворот — і всі троє виходять у двір.

Ступнули з ганку у темряву, та враз хряснули позаду двері, і слідом вибіг розпашілий Онисим.

— Стійте! — гукнув. — Велів князь тут його замкнути, поблизу. За стайнею є прибудова. Отуди й ведіть нашого родничка колишнього, — засміявся зловтішно. — А то застудить горло гість дорогий — не зможе про хтомобілі брехати.

Знов хряснули двері, й Онисимові кроки загупали вже ізсередини.

Віддалялися музика й веселий гамір. Натомість вловлювало вухо нове — сюркнув коник, вдарила крилом сонна курка, гавкнув собака... Мирні звуки! І не віщують вони нічого поганого, а ще гостріше пройняло хлопця нехороше передчуття.

— Ось, мабуть! — зупинився воїн із смолоскипом і прочинив двері якоїсь комірчини. Зайшов до неї, звів смолоскипа над головою, розглянувся пильно, чи нема де віконця чи виритого собаками лазу... Тоді додав коротко: — Заводь!

Несильно та невідворотно підштовхнула Віку в спину дужа рука — ще встиг помітити при світлі оберемок старого сіна й розбиту бочку під стіною, — а тоді клацнув

знадвору засув, і все поглинула темрява.

Віка лишився сам.

Чув, як зітхали й підфоркували за перегородкою коні, а часом котрийсь ще й тупав глухо копитом у землю й тривожно, здавалось, іржав; і Віці теж хотілося як не заіржати, то схлипнути, заплакати, заревти. Знав — ніхто його не почує.

Хлопчина опустився на сіно й занишк.

"От, Віко, і збулися твої мрії! — думалось йому. — Побував ти, де хотів, і сталося з тобою те, що сам собі намислив. Чому ж там, на лаві у скверику, не спало тобі на гадку, що сказав би ти людям минулого, з чим прийшов би до них, чого навчив би, чим був би корисний?"

Та в цей час якийсь шемріт знадвору порушив довколишню тишу, і подальший плин Вічиних думок, таких простих і справедливих, розчинився в темряві. Віка прислухався.

— За що мені така кара? — долинуло до нього неголосне схлипування. — Для чого я маю все це вчити? — белькотів чийсь знайомий голос. — Навіщо воно мені? Скнієш цілісінькими днями над підручниками, а кому воно потрібно, окрім мого батька і вчителя? Та й хіба може людина все оце вивчити, перечитати?

"Та це ж княжич", — здогадався Віка.

— Ех, якби я жив у ті часи, — не вщухало знадвору, — коли предки наші не знали грамоти, не вміли лічити, не вчили грецької! Хіба не зміг би я прожити без усього цього?..

Давно вже княжичів голос подаленів і стихнув, а Віка все сидів і думав над почутими словами, такими суголосними з його власними, ще зовсім недавніми думками, коли це:

— Віко! — почув. — Де ти?

Віка з надією заквапився навпомацки до дверей і озвався:

— Тут я, тут.

За дверима полегшено зітхнуло, скреготнув засув, і тоненький силует вирізьбився на тлі згаслого неба.

— Хух, а я тебе шукаю-шукаю, все оббігав, — усміхнувся до нього Линько. — Тікаймо, Віко! Біжимо! Там щось бояри мудрують... Хочуть зараз тебе скарати.

Не роздумуючи довго, Віка витнувся із комірчини і скрадливо заспішив за своїм визволителем.

— Тут хвіртка для челяді є, — пояснив той дорогою. — Нею і вислизнемо. А тоді стороною — вуличками, городами... Тільки нас і бачили!

Йшли дворищем, поминали дерев'яні прибудови, клуні, притискалися до них, вслухались у ніч.

— Зажди, — застеріг Линько, коли дісталися зрештою до височенного частоколу. Відкрив невидиму у темряві хвіртку й просунув у неї голову — Тс-с! Назад! — потягнув Віку за якийсь курник. — Міська варта.

Тепер і Віка почув — вулицею наближався гурт людей.

Од палаючих смолоскипів посвітлішали гостро затесані шпичаки частоколу, та й

крізь шпарини щільно пригнаної деревини де-не-де, а проб'ється жовтавий промінчик. Кроки, голоси, бряжчання зброї — усе те сунуло зовсім близько.

Озався десь на сусідньому дворі потривожений собака, і раптом тут же таки, поруч, завалував другий — басовито й роздратовано. А далі Віка, терпнучи од перестрахи, втямив — зрадливий гавкіт ближчає... Ось і сам собака — біжить, шкірячись, просто на нього. Віка напружився, подався назад, та нараз Линько кинувся навперейми псові й зашепотів:

— Тихше, Онисиме! Це я, я. Тихше, ну!

І той зачув знайомий голос — враз умовк, навіть підскаочив на задніх лапах, а тоді мов схаменувся, покосував недовірливо на Віку й загарчав. Але вже не злостиво, для годиться.

— Його що, звуть так — Онисим? — усміхнувся в спокоєно Віка,

— Еге! Дворові люди назвали на честь боярина нашого. Той дізнався, хто таке вигадав, наказував нове ім'я дати. А собака на нове не відгукувався — то так і лишилося. Це ж Онисим і напався на мене сьогодні — думає, то я все вигадав.

Приятелі вислизнули за хвіртку, причинили її під носом кудлатого Онисима, котрий поривався, начхавши на свої обов'язки, податися слідом, і залопотіли нічними вуличками.

За півгодини забовванів попереду міський вал.

— Тут недалеко... по праву руку. — заговорив уривчасто Линько, — оті ворота, через які ти в'їхав. Через них не виберешся — зачинені. Ще й варта... А тут, хоча сторожа й ходить по верху, та рідко — прослизнути можна. У мене мотузок є — по ньому й спустишся у рів, а тоді на гостинець виберешся. До світанку далеко. Тільки обережно, бо й стрілою поцілять.

Обоє метнулися до валу й зачаїлися.

За кілька хвилин прочовгати вгорі чиїсь кроки.

— Сторожа, — пояснив Линько. — Поки назад повернеться — встигнемо. Давай за мною!

Пробралися земляним насипом, тоді камінними приступками все вище й вище і ось уже стали на повен зріст на самому вершечку грубезного дерев'яного зрубу. Проте сразу ж присіли, обдивилися.

Нікого. Тьмяніє внизу послуле місто, чорніє по другий бік валу бентежна прірва.

Линько витягнув з-за пазухи змоток мотузка, один кінець хутко прив'язав до дерев'яної опори, а другий кинув униз, у рів.

— Час. Не боїшся?

— Ні... Трохи. Прощай, Линьку. Спасибі тобі.

— Може, ще побачимось коли?

— Ні... Ніколи. Знаєш, я не можу тобі всього пояснити...

— Не треба.

— Але все, що я розказував...

— А я вірю тобі. Правда... І... Ось від мене на спомин, це я сам зробив, — простягнув

глиняного свистика-півника. — Дрібничка, правда...

— Ні-ні... Адже ти зробив його сам... Прощавай!

Віка затис у руках мотузок, тоді сів на краєчок валу і поволі сповз у темряву. Впираючись підощвами у тесані, кладені одна на одну колоди, перебираючи руками, став спускатися. І коли нарешті торкнувся ногами землі, одним духом перетнув рів, чіпляючись за траву, вихопився крутезним схилом нагору й подався кущами уздовж дороги. Може, якимось чином він знов повернеться додому, у своє століття, побачить маму й тата, піде до школи?..

Та враз з-від міської брами почулися крики, галас, шум. А тоді, холонучи, Віка вловив тупіт копит. Усе ближче! Так, немає сумніву — то погоня. За ним!

— Тут він десь, негідник! — голос Онисима. — Тут він, брехун! Роз'їжджайся по обидва боки дороги! Втекти надумав! Зараз ми його, пройдисвіта!

З останніх сил рвонувся хлопець уперед і раптом відчув, що летить кудись донизу, і, вже падаючи, збагнув — удруге за день втрапив він у ту ж таки яму.

Недовго гаячись, чийсь знайомий голос тут таки й гарикнув:

— А це ще хто там? — а тоді щось зашурхотіло, задзвеніло, задеренчало. Ніби чув уже Віка все те...

Розплющив очі і побачив, що знову стоїть він оце в напівтемній буді, геть переповненій ящиками з пляшками та банками, а поміж тих ящиків пробирається до нього Онисим... Але ж ні — без бороди, у ватянці... Та це ж приймальник посуду! Не набагато краще.

— Та що ж це за день такий! Господи! Не дадуть помріяти спокійно, вірші почитати! Кину, кину цю роботу. Сама вредність для здоров'я. Так і лізуть, так і нишпорять. А от я тебе по шиї!!! — пізнав Віку приймальник посуду — По шияці так і трісну! То у двері ломився, а то вже тут!

Не тямлячи себе од перестрахи, Віка кинувся щодуху до дверей і вмить опинився надворі. Хутко роздивився, щоб знов, бува, не трапити до ями та не опинитися іще казна-де і в якому столітті, та не було поблизу жодної ями, лиш бралася вгору, до центру міста, знайома вуличка.

Хлопець ступив до неї, а тоді щось згадав і розчепірів пальці лівої руки — на долоні лежав глиняний свистик-півник...

Віка йшов дорогою дедалі швидше, вже майже біг, і дмухав у свистик, і сміявся, і крутив над головою портфелем, і підстрибував у пречудовому настрої на одній нозі... Бо оце біг він додому, бо оце зараз побачить маму й тата, бо день видався напрочуд гарний і такий не по-осінньому сонячний і теплий...